

Heeft racisme sociale functies ? (3/3)

Dit artikel is het laatste in een reeks van drie actualiteitsfiches over de strijd tegen racisme. De drie teksten analyseren racisme vanuit verschillende invalshoeken. Het eerste artikel behandelt de geschiedenis van racisme: heeft het altijd al bestaan (of is het een sociale constructie in een bepaalde context)? In het tweede artikel buigen we ons over de mechanismen van racisme en de "identiteitstoewijzing". In dit artikel gaat het over de functies van racisme. Hoewel "mensenrassen" niet bestaan (dat is een menselijke uitvinding), bestaat racisme wél. Racisme is gebaseerd op een geloof: dat van het veronderstelde bestaan van zuivere rassen. Deze ideeën van zuiverheid, van "rassen", zijn fout en gevaarlijk. Maar deze mythen zijn stevig verankerd in onze verbeelding. Hoe komt dat? Vervult racisme functies waardoor het alle deconstructies, alle veroordelingen overleeft en elke kritiek kan absorberen?

1. Racisme is gebaseerd op bedrog

Ingebeelde zuiverheid en gebruik van het woord "ras"

Ter herinnering: de toepassing van het concept "biologische zuiverheid" op groepen mensen is fout: het concept ras is een term uit de dierenteelt waar zogenaamde zuivere dierenrassen verkregen worden door een proces van gecontroleerde kruising.

Sommige auteurs maken nochtans gebruik van de term "ras" als "een categorie die ook nu nog betekenis heeft". Volgens Pietro Basso bestaan rassen, "omdat het categorieën zijn die een sociale betekenis hebben"¹. Desalniettemin is het benoemen van menselijke wezens met "menselijk ras" onjuist taalgebruik. Wij maken deel uit van een soort, de menselijke soort, de *Homo Sapiens*. Het concept "ras" gebruiken om verschillende groepen mensen (huidskleur, lichaamsbouw,...) te onderscheiden, **mist elke fundering**². Aanvaarden dat het concept een sociale betekenis heeft, rechtvaardig het gebruik ervan niet. **Het gebruik van het concept "ras" creëert mentale categorieën. Het legt een systeem van klassering op die vorm geeft aan onze perceptie** en de representatie van groepsverschillen en cultuurverschillen alsof die een correlatie hebben met zichtbare fysieke kenmerken.

*Het is van belang te benadrukken dat het gebruik van de term "ras" als omschrijving uiterst doeltreffend is: de term brengt voort wat het benoemt, laat het ontstaan, of reproduceert het eenvoudigweg. Het gebruik van het woord "ras" creëert rassenidentiteit, of versterkt het idee dat er een bewijs is voor rassenperceptie in de sociale situaties waarin dat woord wordt gebruikt.*³

*Het concept **racialisering** legt de nadruk op het proces van de creatie van rassencategorieën en stelt dat de categorie "ras" onontbeerlijk is om de maatschappij te begrijpen. Racialisering is een mechanisme van racisme. Racisme omvat een theorie en een actieprogramma*⁴. *De racismetheorieën imiteren een wetenschappelijk discours dat uitgaat van zogenaamde zichtbare "bewijzen" (bijvoorbeeld de vorm van de ogen, de schedel, huidskleur, enz.). Deze theorieën imiteren de wijze waarop het wetenschappelijk discours "zichtbare feiten" koppelt aan achterliggende verborgen oorzaken. Racistische theorieën bieden een onmiddellijke verklaring, niet enkel voor wat mensen beleven maar ook wat ze zijn in de maatschappij. Hun actieprogramma's houden een verschillende behandeling in voor mannen en vrouwen in functie van hun zogenaamde ras. Deze behandeling kan negatief zijn (discriminatie, apartheid...) maar ook positief (positieve discriminatie, quota's...).*

¹ BASSO Pietro, "Le racisme européen, Critique de la rationalité institutionnelle de l'oppression", Editions SYLLEPSE, Parijs, 2016, p. 15.

² MESSAGER, Alexandre, "Les mots indispensables pour parler du racisme", SYROS, 2013, p. 124

³ "Racialisation et racisation", Pierre-André TAGUIEFF, Dictionnaire historique et critique du racisme, Quadrige, PUF, mei 2013, p.1494 .

⁴ "Racialisation et racisation", TAGUIEFF, Pierre-André, op. cit., p. 1494.

2. Waarvoor dient racisme?

Racisme berust niet op eenvoudige “vooroordelen”; racisme doet ze in werking treden. De racistische ideologie en de wortels ervan zijn zo diep verankerd in onze verbeelding dat het fenomeen, te vergelijken met een stichtingsmythe, **lijkt op een echt geloof**: hoewel racisme wordt bevestigd en weerlegd, hebben rationele argumenten er geen vat op. Waarom bekleedt racisme zo'n bijzondere positie in onze wereldbeschouwing?

In de vorige twee actualiteitsfiches ging het er al over⁵: het racistische mechanisme werkt “geruststellend”, deelt sociale groepen in en brengt er een hiërarchie in aan.

Het antwoord op de vraag over wat de functies van racisme zijn, houdt verband met drie vaststellingen: ten eerste, racisme leidt tot **verdeeldheid**, met name onder de werknemers (wat haast niets kost, wat wie zich in de dominante posities bevindt, zeer goed uitkomt). Vervolgens **rechtvaardigt** racisme waarom sommigen bepaalde voordelen hebben (en anderen nadelen). Tot slot leidt racisme de aandacht af van sociale kwesties (ongelijkheid) en biedt het eenvoudige antwoorden op identitaire (of culturele) basis. Om al deze redenen is racisme nuttig voor het kapitalisme....

2.1. Racisme leidt tot verdeeldheid

Racisme deelt de mensheid op in categorieën van kunstmatig geïsoleerde soorten. Natuurlijk hebben we categorieën nodig om de realiteit te analyseren en te rangschikken om er grip op te krijgen. Maar we mogen niet uit het oog verliezen dat deze categorieën sociale constructies zijn. Ze zijn onnatuurlijk. Wanneer het over groepen mensen gaat zijn ze het resultaat van krachtsverhoudingen. Op die manier schept racisme categorieën die uitbuiting legitimeren. Daar waar er solidariteit en gelijkheid zou kunnen zijn, schept racisme verdeeldheid en hiërarchieën. Tussen werknemers onderling kan en moet dit gevaarlijke mechanisme ontleed en omvergeworpen worden.

2.1.1. Vandaag is het racistische discours meer “cultureel” dan “raciaal”

Wat we nu “neo-racisme” noemen, is een verschijnsel dat dateert uit de postkoloniale periode. Er zou een racisme zonder rassen bestaan, dat uitgaat van differentiatie en culturalisme (in tegenstelling tot het klassieke racisme dat is gebaseerd op hiërarchisering van biologische verschillen). Dit “nieuwe racisme” zet culturele verschillen in de verf, en niet de biologische erfbaarheid. In dit nieuwe racisme wordt de notie “ras” vervangen door de categorie immigranten of “migranten”. Deze vervanging is gebaseerd op het vermeende onbuigzame en natuurlijke kenmerk van het culturele (of religieuze, volgens sommigen) verschil. Het is een racisme dat “enkel” uitgaat van de schadelijkheid van het opheffen van de grenzen, de onverenigbaarheid van levenswijzen en tradities. Een deel van het discours van dit nieuwe racisme (of nieuw nationalistische discours) is paradoxaal: het zet aan tot intolerantie ten aanzien van bevolkingsgroepen die een cultuur hebben die “intolerant” zou zijn. Deze culturen worden geëssentieeliseerd, dit wil zeggen afgebeeld als verstaand en onveranderlijk. Nieuwe theorie of niet, louter het feit dat racisme bestaat en doorgegeven wordt, wil zeggen dat het sociale functies vervult, die sommigen goed van pas komen.

⁵ Op. cit.

2.1.2. De noden van de wereldeconomie: racisme is nuttig voor het kapitalisme

Etnicisering en racialisering vullen noden van de wereldeconomie in. De kostenvermindering van handenarbeid verloopt via de hiërarchische indeling van beroepen en verloning. Racisme, net als seksisme, is nuttig voor het kapitalisme als systeem van uitbuiting van de ene mens door de andere. Op die manier analyseren Etienne Balibar en Immanuel Wallerstein het oploeiende hedendaagse racisme en de politieke vertaling ervan⁶.

Een kapitalistisch systeem in expansie – wat de helft van de tijd het geval is - heeft alle beschikbare werkrachten nodig omdat arbeid goederen produceert waaruit kapitaal voortkomt dat geaccumuleerd wordt. Uit het systeem stappen kan dus niet. Het kapitalisme is universalistisch op opportunistische wijze. Om zoveel mogelijk kapitaal te accumuleren, moeten zowel de kosten van de productie als de kosten van politieke onrust zo laag mogelijk zijn. Het racisme zou een haast magische formule zijn om beide doelstellingen te bereiken.⁷

De 'etnicisering' van de beroepsbevolking is een van de resultaten van dit fenomeen. Een hiërarchie van beroepen en salarissen op basis van bepaalde zogenaamde sociale criteria heeft steeds bestaan. Maar racisme bestond altijd al uit de combinatie van een band met het verleden (genetisch of sociaal of een combinatie van beide) met een extreme flexibiliteit van de definitie van de zogenaamde rassen.

In het kapitalistisch systeem is het steeds mogelijk om het aantal mensen dat beschikbaar is voor de laagste lonen en de minst dankbare economische positie te verhogen of te verlagen naargelang de noden in een bepaalde tijd-ruimte. Het systeem creëert permanent sociale groepen die hun kinderen socialiseren om op hun beurt een rol te krijgen toebedeeld. Daarenboven biedt het kapitalisme een niet-meritocratische basis om ongelijkheid te rechtvaardigen.

Op de website “Ceci n'est pas une crise” (van de onderzoeksgroep Noir, Jaune, Blues) vinden we de volgende analyse: “Sedert de deregulering van de economie en haar financialisering hebben nationale regeringen en multinationale organisaties een zeer beperkte actiemarge, wat resulteert in een zwak vermogen om te reageren op een complexe economische crisis, wat het individu blootstelt aan zware gevolgen op middellange en lange termijn. Daar komt bij dat het gevoel van onzekerheid en instabiliteit wordt gevoeld door individuen die een groot aantal maatschappelijke veranderingen meemaken in een snel veranderende wereld.”⁸

Sedert de jaren 1980 is een “**neo-liberaal tegenoffensief**” aan de zet, soms ook “liberale revolutie” genoemd. Dit offensief is eveneens neokoloniaal en neo-patriarchaal⁹. Het zet wereldwijd de materiële en “morele” verworvenheden waarvan we dachten dat ze in de drie naoorlogse decennia definitief verworven waren, op losse schroeven. Deze ondermijning neemt almaar driestere vormen aan. De financiële afhankelijkheid van voormalige koloniën die politiek onafhankelijk werden tijdens de dekolonisatiebeweging, wordt steeds groter. De opgelegde besparingsmaatregelen van het IMF en de Wereldbank verergeren deze afhankelijkheid, en veroorzaken een lawine aan desastreuze effecten op de sociale verhoudingen.

⁶ BALIBAR Etienne, WALLERSTEIN Immanuel, “Race, nation, classe, Les identités ambiguës”, La Découverte & Syros, Parijs, 1997

⁷ WALLERSTEIN Immanuel., “Universalisme, racisme, seksisme les tensions idéologiques du capitalisme” in BALIBAR Etienne, WALLERSTEIN Immanuel, “Race, nation, classe, Les identités ambiguës”, op. cit. p. 48.

⁸ Ceci n'est pas une crise URL : <http://www.cecineestpasunecrise.org/comprendre/pas-une-crise/> Pagina geraadpleegd op 13 juni 2017.

⁹ BASSO Pietro, “Le racisme européen, Critique de la rationalité institutionnelle de l'oppression”, Editions SYLLEPSE, Parijs, 2016, pp. 159-160

Op zijn beurt heeft de vertraging in de processen van ontwikkeling, onderwijs, deelname aan het sociale en politieke leven van veel nieuw gevormde naties geleid tot een verzwakking, vertraging en vervolgens een achteruitgang van het **bewustzijn om te kunnen ontsnappen aan deze economische dominantie**.

Dit bewustzijn was en is nog steeds een bepalende factor in de afbraak van racistische onderdrukking. Parallel aan de verzwakking van dit bewustzijn komen oude stereotypen terug op de sociale voorgrond, in het bijzonder door de criminalisering van migratie waardoor deze nu clandestien is.

2.2. Racisme rechtvaardigt

2.2.1. Racisme creëert rassen, niet omgekeerd¹⁰

Racisme is eeuwenoud en is blijven bestaan in de jaren waarin de emancipatiestrijd terrein won. Dit komt omdat klassenbelangen gepaard gaan met racialiserende categorieën.

2.2.2. Waarom komaf maken met het idee van ras het racisme niet elimineert.

We kunnen redelijkerwijs aannemen dat zolang mensen elkaar uitbuiten, discriminerende theorieën die deze uitbuiting legitimeren blijven bestaan. Racisme is hier een voorbeeld van. Deze legitimering is niet eigen aan een bepaalde samenleving, staat of bevolking. Volgens Immanuel Wallerstein is racisme onderdeel van de kloof van de arbeidskrachten tussen het “centrum” en de “periferie” in de mondialisering van de kapitalistische economie. In de rechtvaardiging van onderdrukking en uitbuiting kunnen we de belangrijke sociale functie van racisme ontwaren, de belangrijkste bestaansredenen van racisme en de reden waarom het zich verder ontwikkelt. Racisme is één van de historische transformaties die een even grote invloed heeft als de kolonisatie. **De racistische constructie van sociale relaties wordt zodoende geproduceerd en gereproduceerd in het wereldkader van het kapitalisme.**¹¹

2.2.3. Racisme bevoordeelt dominante groepen

In een materialistische visie worden alle samenlevingen tot nu toe gekenmerkt door het bestaan van dominante sociale relaties. Alle samenlevingen worden eveneens doorkruist door de strijd van de onderdrukten die komaf willen maken met deze dominante relatie die hen bepaalde sociale posities, functies of statuten toewijzen. Het essentiële kenmerk van deze toewijzing is de productie van sociale, economische en materiële nadelen. De dominantie kan in dit opzicht worden verwoord als de uitoefening van dwang - rechtstreeks of onrechtstreeks, fysiek of moreel, psychologisch of symbolisch, zichtbaar of onzichtbaar, opgelegd met bruto geweld of door “Internalisering”, in een persoonlijke vorm (zoals in de sociale relatie van slavernij) of persoonlijk en systemisch (zoals in de kapitalistische sociale verhoudingen).¹²

¹⁰ BOUAMAMA Saïd, FOTIA Yvon, “RACE. Dictionnaire des dominations, de sexe, de race, de classe”, Collectif Manouchian, Saïd BOUAMAMA (Dir.) Jessy CORMONT, Yvon FOTIA, Editions SYLLEPSE, Parijs, 2012, p. 300.

¹¹ BALIBAR Etienne, WALLERSTEIN Immanuel, “Race, nation, classe, Les identités ambiguës”, La Découverte & Syros, Parijs, 1997, p. 18.

¹² Collectif Manouchian, BOUAMAMA Saïd (Dir.) CORMONT Jessy, FOTIA Yvon, “Une approche matérialiste, historique, et systémique”, in *Dictionnaire des dominations, de sexe, de race, de classe*, Editions Syllepse, Parijs, 2012, p. 11.

De gedomineerden ondervinden geen nadelen omwille van hun aard, essentie of ongeschiktheid; de nadelen zijn het resultaat van sociale verhoudingen en de bevoordeelde positie van de dominante groepen. Deze benadering staat in tegenstelling tot idealistische variant, die dominantie ziet als het resultaat van *individueel* gedrag, mentaliteiten, opvoeding en onderwijs, gebrek aan kennis, enz. Dit idealisme keert oorzaak en gevolg om. Racistische discriminatie heeft concrete gevolgen voor de distributie van voordelen aan de enen en van nadelen aan de anderen, wat leidt tot de reproductie van de “racistische houding”, niet omgekeerd.¹³

2.3. Racisme leidt de aandacht af van sociale problematieken en geeft identitaire antwoorden

Racisme komt voor daar waar solidariteit verzwakt. Racisme maakt het mogelijk om de aandacht af te leiden van sociale kwesties, onrechtvaardigheid en ongelijkheid. Door voeding te geven aan een vervormde kijk op sociale verhoudingen, rechtvaardigt racisme de dominantie over wie als inferieur wordt beschouwd.

Zijn we niet allemaal (een beetje) racist?

Om te overleven moeten mensen samenwerken, gesocialiseerd zijn en dus gecultiveerd. Wij behoren dus allen bij (ten minste) één sociale groep. De negatieve kant van deze noodzaak tot socialisatie is dat we onze eigen groep waaraan wij emotioneel gehecht zijn bevoorrechten. Hieruit moeten we niet afleiden dat racisme een “natuurlijk” mechanisme is. Dat is niet zo aangezien racisme als gevolg heeft dat een groep *van binnenuit* vernietigd wordt. Racisme steekt de kop op **“wanneer sociale banden ontwracht zijn**, wanneer de maatschappij gedomineerd wordt door een vage bedreiging waarvoor verantwoordelijken worden “uitgevonden”¹⁴. De racistische denkwijze put zijn bestaansreden uit **onzekerheid** en in de **wil om de sociale hiërarchie en de uitbuiting** van een groep door een andere (slavernij, koloniaal regime, apartheid, uitbuiting....) te rechtvaardigen. Dit gaat vaak gepaard met de aanduiding van een groep van schuldigen, wat de ongelijke of gewelddadige sociale banden rechtvaardigt. **Niemand wordt racistisch geboren, je wordt het door conditionering**, beweert Lilian Thuram¹⁵. Racisme is weldegelijk een sociale constructie: een menselijke uitvinding. En het is in de context van de huidige individualisering dat identitair terugplooiën zich ontwikkelt, **als antwoord op de ontmanteling van georganiseerde solidariteit**. Deze solidariteit werd geconcretiseerd in een breed spectrum van sociale verworvenheden die vandaag de dag beetje bij beetje ontmanteld worden. Hoewel mensen een reeks fundamentele materiële noden hebben, hebben ze ook nood aan een collectief verhaal waarvan ze deel uitmaken: als de maatschappij geen emancipatorisch perspectief meer biedt, dan grijpen we terug naar de groep met wie we culturele (of religieuze) banden hebben die we (over)herwaarderen.

Er wordt minder een beroep gedaan op de spanning tussen kapitaal en arbeid - en de legitimiteit van het analysemodel van sociale klassen – en des te meer op de identitaire problematiek. Het bevorderen van diversiteit, de strijd tegen discriminatie, kunnen de problematiek van economische ongelijkheid maskeren. Het is trouwens een interessante vaststelling dat het modieuze concept “diversiteit” op consensus kan rekenen, zowel bij rechts als bij links, want in geen geval stelt dit het systeem dat ongelijkheid voortbrengt in vraag. De analyse van Walter Benn Michaëls over diversiteitsbeleid is in dat opzicht zeer verhelderend: “Niet tevreden met de bewering dat ons echte probleem het culturele verschil is, en niet het economische, zijn wij ook het economische verschil beginnen te behandelen alsof het zelf een cultureel verschil was”¹⁶.

¹³ Ibid.

¹⁴ Merk op dat Prof. Edouard DELRUELLE het idee van “zondebok” in vraag stelt. Dit mechanisme, zegt hij, “bestaat erin om het latente geweld in de samenleving te concentreren op een slachtoffer van een vergiftiging. Het is een offerritueel, van religieuze aard, dat het slachtoffer (of zijn dierlijke vervanger) een heilige uitstraling verleent, wat duidelijk niet het geval is voor de slachtoffers van racisme.” Cf. DELRUELLE Edouard, “Le racisme nouveau”, URL: http://edouard-delruelle.be/racismenouveau/#_ftn2 Pagina geraadpleegd op 2 mei 2017

¹⁵ Lilian Thuram, wereldkampioen voetbal met het team van Frankrijk in 1998, richtte de “Fondation Lilian Thuram, Education contre le racisme” op: met heel wat info en tools nuttig in de strijd tegen racisme <http://www.thuram.org/site/actualites-projets/actualites/>.

¹⁶ Walter BENN MICHAELS, “La diversité contre l'égalité”, Raisons d'agir, 2009, 155 p., p.15.

Zou het zijn omdat het minder kost om werknemers te betalen met “erkenning” dan in klinkende munt?

Het verhullen van de sociale realiteit en het benadrukken van het identiteitsdiscours resulteert in het opleggen van een taal in het publieke debat die de verschillen binnen de geracialiseerde groepen verbergt. Bovendien **"ontneemt deze taal de antiracistische strijd de universele referentie waarop het nochtans zijn identiteit gebouwd heeft. Maar vooral draagt het bij aan het voortbrengen van de realiteit die het aanklaagt"**¹⁷. Het risico op *culturalisering* van de inzet of het overbenadrukken van de identiteitsverwijzing is vandaag één van de valkuilen van de antiracistische strijd.¹⁸

Sedert in het publieke debat de sociale problematiek niet meer geformuleerd wordt als “klassenconflict” maar als “identiteitsconflict”, is de strijd **verlegd van “gelijkheid” naar “diversiteit”**. Dit betekent zeker niet dat de strijd en de overwinningen op het vlak van ongelijkheid en discriminatie niet meer bruikbaar zijn. Wel moeten we ze opnieuw plaatsen in het globale debat over de ongelijkheid van het systeem dat maakt dat ze blijven verder bestaan.

Ook de antiracisembeweging is onderhevig aan deze communautaire uitwas die racisme opdeelt in verschillende vormen en ze apart behandelt: negrofobie, islamofobie, antisemitisme, angst voor zigeuners....

3. De uitholling van fundamentele rechten

Bijkomend aan de verplaatsing van de aandacht op identiteitskwesities, blijft de sociale strijd verder terrein verliezen. De verplaatsing van de aandacht is geen toeval, maar vormt de kern van de wereldwijde verandering waarop het neoliberalisme al meer dan drie decennia aanstuurt (de zogenaamde 'liberale revolutie'). Voor vakbondsorganisaties is het belangrijk om de correlatie tussen deze verschuiving naar identiteitskwesities, de heropleving van racisme en die van de overwinningen van de liberale ideologie en het liberale beleid aan te kaarten.

“Hoe meer een maatschappij op materieel vlak (...) erin slaagt om sociale cohesie te verzekeren door de verschillen tussen klassen en groepen te verkleinen, hoe minder individuen de neiging hebben om op symbolisch vlak (...) zich terug te plooiën op een nationalistische of communautaire identiteit. Omgekeerd, hoe minder een maatschappij een gemeenschappelijke wereld vormt, want verscheurd door concurrentie en ongelijkheid, hoe meer individuen de neiging hebben om op symbolisch vlak terug te grijpen naar compenserende identificatie”¹⁹.

Het universele aspect van de mensenrechten wordt van alle kanten aangevallen. Aan de rechterkant door openlijke nationalist en door het neoliberalisme die zich vergrijpen aan sociale rechten en zich gesteund weten door de etnostratificatie van arbeid. Aan de linkerzijde wordt de aanval geformuleerd in communautaire discours die eigenlijk anti-egalitair zijn.

¹⁷ “De racialisering van het publieke discours draagt bij aan de isolatie van de achtergestelde jongeren”, beweren socioloog Stéphane Beaud en historicus Gérard Noiriel. BEAUD Stéphane, socioloog en NOIRIEL Gérard, historicus “Racisme anti-blanc, non à une imposture”. Pagina geraadpleegd op 12 april 2017, URL : http://www.lemonde.fr/idees/article/2012/11/14/racisme-anti-blanc-non-a-une-imposture_1790315_3232.html#yXhW7Vcj43pgMqz3.99

¹⁸ Het antiracismeplatform onderstreept dat “het grote risico dat de strijd tegen racisme in gevaar brengt, de overculturalisering van de problemen is. Racisme is zowel een kwestie van ongelijkheid als een kwestie van identiteit. (...) Om racisme bij de bron te bestrijden, moeten de economische en sociale factoren die discriminatie veroorzaken worden aangepakt, terwijl er voortdurend vorming wordt gegeven om iedereen bewust te maken van de diversiteit van zijn veelvoudige identiteiten en van de rijkdom van anderen.” Fragment uit het antiracisme- en antidiscriminatieplatform, aangenomen in algemene vergadering op 30 april 2015. <http://www.luttecontreleracisme.be/cadre-de-reference-de-la-lutte-contre-le-racisme-et-les-discriminations/>

¹⁹ DELRUELLE, Edouard, “Le racisme nouveau”, 4 februari 2014, <http://edouard-delruelle.be/racismenouveau/> Pagina geraadpleegd op 2 september 2016

De Moderne Tijd wordt gekenmerkt door de ondergang van de particularistische stichtingsmythen (en het magisch denken). Het universalistisch rationalisme kwam op in Europa vanaf de Renaissance, en zeker tijdens de Verlichting die het einde van het feodale systeem en van de slavernij inluidde. Het Rationalisme van de Verlichting leidde tot grote verklarende verhalen die de belofte van emancipatie van de mensheid inhielden, onder andere dankzij de wetenschap, en met als basisbeginsel de gelijkwaardigheid van alle mensen (waaruit de gelijkheid van rechten voortvloeit).

Het postmodernisme op zijn beurt wordt gekenmerkt door het verlies van legitimiteit van de grote rationalistische verhalen²⁰. Het relativisme is klaar om (soms in naam van de diversiteit) het universalisme aan de kapstok te hangen, dat gezien wordt als te liberaal en zelfs "idealistisch", dat geen rekening houdt met het sociale conflictmodel, en beschouwd wordt als euro-centristisch en zelfs neokolonialistisch.

De kritiek van een analyse die soms postmodern genoemd wordt, kan niet zomaar van tafel geveegd worden. Het antikolonialisme geeft opnieuw krediet aan de kritiek van imperialisme, en de aanvallen op een zeker eurocentristische arrogantie heeft niet enkel onwelkome gevolgen gehad²¹. De kritiek op het universalisme moet ernstig genomen worden omdat het in de eerste plaats de burgerij bevoordeelde, omdat het een universalisme aan de hele mensheid samen met het kapitalisme oplegde.

Maar de grondrechten die via strijd veroverd werden, zijn de concretisering van de gelijkwaardigheid van alle mensen. Deze veroverde rechten, die ons allen toebehoren, dreigen in het gedrang te komen door een reeks aanvallen: van het neoliberalisme (dat zich baseert op meritocratie) en van het postmodern relativisme, waarbij de basis zelf wordt aangevallen: de idee van gelijke rechten voor iedereen. Sacraliseren van particularisme onder het mom van zogenaamde culturele redenen dreigt de fundamentele van de gelijkwaardigheid van iedereen te vernietigen, en maakt de weg vrij voor de legitimering van discriminatie, en zelfs ernstige schendingen van fundamentele rechten.

Racisme is geen uitdrukking van klassenstrijd, schrijft Etienne Balibar. Het is een typische vorm van politieke vervreemding die inherent is aan de klassenstrijd in het kamp van het nationalisme, in bijzonder ambivalente vormen (racisme van het proletariaat, "interclassistische" consensus). Het opnieuw opbouwen van een klasse-ideologie, wat het voortgalopperende nationalisme moet tegenhouden, moet effectief antiracistisch zijn²². Dit nieuwe maatschappelijke project moet zich losmaken van de vragen die het oude sociale model oproept, dat in onze geglobaliseerde wereld identiteit modieus maakt.

²⁰ COLLEYN, Jean-Paul, "Éléments d'anthropologie sociale et culturelle", 6de herziene editie, Editions de l'Université Libre de Bruxelles, Brussel, 1998, pp 75-76

²¹ CHIBBER Vivek, "L'universalisme, une arme pour la gauche", *Manière de voir*, 152, april-mei 2017, pp. 29-34.

²² BALIBAR Etienne, WALLERSTEIN Immanuel, "Race, nation, classe, Les identités ambiguës", La Découverte & Syros, Parijs, 1997 p. 23.

4. Universeel kosmopolitisme voor gelijkheid

Racisme kan nooit beschouwd worden als de uiting van een natuurlijk fenomeen dat tot op bepaalde hoogte kan getolereerd worden. Het gaat uit van identitaire opsluiting en de aanvaarding van nieuwe “bewijzen” zoals de “shok der beschavingen”, in plaats van meer tastbare breuklijnen die de zogenaamde beschavingen doorkruisen zoals die van de herverdeling van rijkdom, de sociale klassen die het kapitalistische model dienen en het individualistische paradigma. Het particularisme, gevoed door het identitair denken, is antiproductief. Het maakt de sociale beweging en hun collectieve actie kwetsbaar, neemt gevolg voor oorzaak, en zet aan tot polarisatie van de maatschappij. Nu sociale rechten verindividualiseren, worden vakbonden en vakbondseisen van alle kanten aangevallen.

De werknemers moeten beducht zijn voor het gevaar van onderlinge verdeeldheid door de talrijke aanvallen op onze rechten. Dit bewustzijn moet een motor zijn voor eenheid. **Zolang uitbuiting bestaat, zullen er theorieën zijn die een legitimatie bieden voor deze uitbuiting.** Racisme bestrijden houdt noodzakelijkerwijs de strijd in voor sociale rechtvaardigheid en gelijkheid: beide strijden staan in wederzijdse interactie.

De arbeidersbeweging (de vakorganisaties, de ziekenfondsen, de organismes voor vormingswerk,...) moet zich de middelen gunnen om maatregelen te nemen tegen racisme: vooreerst via het inroepen van de norm (het verbod) maar ook via preventie, informatiecampagnes, het ontleden van clichés, onderwijs over de geschiedenis van krachtsverhoudingen, de conditionering, de correlatie tussen sociaaleconomische kwesties en de toenemende ongelijkheid en simplistische identitaire antwoorden. We moeten kunnen praten over racisme, zonder te culpabiliseren of slachtofferdenken, **goed wetende dat ieders woord evenveel telt, uitgaande van ons gemeenschappelijk goed dat onze mensenrechten zijn.** In de eerste plaats moet de link tussen de strijd voor gelijke rechten en de toegang tot die rechten voor iedereen benadrukt worden, wat ook hun origine is. Vandaag maakt de strijd voor de rechten van werknemers zonder papieren vast en zeker deel uit van de vakbondseisen.

Om dit identitaire terugplooiën te overstijgen moet de samenleving zich baseren op de gelijkheid van menselijke wezens, ongeacht van waar ze komen, in een emanciperend perspectief: dat van een ecologisch duurzame en sociaal rechtvaardige maatschappij waar de openbare diensten en openbaar onderwijs (gratis en verplicht) kwalitatief zijn, waar toegang tot huisvesting en gezondheid een effectief recht voor iedereen is, waar er werk is, en tijd en ontspanning voor iedereen, waar er reële emancipatie is zodat iedereen volop zijn leven kan uitbouwen, ongeacht sociale klasse, scholing, geslacht, seksuele voorkeur, leeftijd, gezondheidstoestand of afkomst, waar de collectieve en individuele rechten van ieder gerespecteerd, beschermd... en tastbaar zijn.

De onderliggende sleutels voor dit emanciperende project zijn internationalisme, antiracisme en gelijkheid van kansen van alle werknemers en werkneemsters; solidaire herverdeling, een maatschappij gebaseerd op universele waarden, die een Europese en mondiale solidariteit voorstaat. In Brussel, een van de meest gekleurde steden ter wereld, maar ook een stad waar de rijkdom uiterst ongelijk verdeeld is, moeten de vakbonden en de vormingsorganisaties de motor zijn van de collectieve (her)opbouw van gelijke rechten. Het stedelijk kosmopolitisme dat altijd al evenzeer kruispunt als wieg is van sociale strijd en overwinningen, is het terrein bij uitstek voor het openen van nieuwe perspectieven....